

ОБУЧЕНИЕТО ПО СЧЕТОВОДСТВО В БЪЛГАРИЯ – А СЕГА НАКЪДЕ?

доц. д-р Елеонора Петрова Станчева-Тодорова
доц. д-р Илияна Анкова Стоянова
СУ „Св. Климент Охридски“, Стопански факултет

ACCOUNTING EDUCATION IN BULGARIA – WHAT WILL BE THE NEXT STEPS?

Assoc. Prof. Eleonora Petrova Stancheva-Todorova
Assoc. Prof. Iliyana Ankova Stoyanova
Sofia University „St. Kliment Ohridski”
Faculty of Economics and Business Administration

***Abstract:** This article outlines few approaches for changes in the curricula of undergraduate and postgraduate programmes in accounting at Bulgarian universities as well as changes in the content of accounting disciplines. The study focuses on some good international practices reviewed in the context of our environment and traditions. Special attention is thrown upon the significant role of professional accounting bodies. Based on the experience of countries with well-developed accounting education, some problems and possibilities for their solution are examined.*

***Key words:** accounting education in Bulgaria, best practices, implementation, problems*

Увод

Необходимостта от промени в обучението по счетоводство е обект на сериозни дискусии през последните няколко десетилетия в страни като САЩ, Великобритания, Австралия и Канада. В тях системно се провеждат целенасочени изследвания върху състоянието на счетоводното образование, които насочват предприеманите реформи. Добре развитата счетоводна и одиторска професии са също важен фактор, който мотивира и определя промените в учебните програми по счетоводство спрямо потребностите на практиката. По-широкият контекст, в който се разглежда счетоводното образование в тези държави, допринася за непрекъснатата актуализация на учебното съдържание, включително прилагане на интердисциплинарния подход, както на ниво бакалавър, така и на ниво магистър. При обучението се акцентира върху използването на съвременни информационни технологии (ИТ), етичните аспекти на професията, развитието на т. нар. „меки“ умения, създаването на предпоставки за непрекъснато последващо обучение, повече практическа насоченост посредством задължителни стажове или дуално обучение. Финансовата криза от началото на века също повлия върху учебните програми, като наложи необходимостта от интегриране на повече финансови дисциплини в счетоводните специалности. В посочените погоре страни, сътрудничеството между университетите и националните професионал-

ни организации се засилва и понастоящем се изразява не само в акредитиране на бакалавърски и магистърски програми, но и в откриване на съвместни такива [16].

В България, от друга страна, липсват изследвания за състоянието на висшето счетоводно образование, което възпрепятства осъвременяването на учебното съдържание. Няма яснота и кой трябва да инициира една такава промяна и да разработи необходимите за нея мерки – държавни институции (Министерство на образованието), професионални организации (Институт на дипломираните експерт-счетоводители (ИДЕС), Асоциация на сертифицираните счетоводители – Association of Chartered Certified Accountants (ACCA) и др., или самите висши учебни заведения (ВУЗ). В нашата страна подновяване на учебното съдържание по счетоводните дисциплини се извършва на университетско ниво и често има неяснота относно връзката между правените промени и потребностите на практиката. Често прилаган подход е бакалавърските и магистърските програми по счетоводство да се разработват на базата на сходни програми на чужди университети с висок рейтинг.

Целта на настоящата статия е да се очертаят някои насоки за промени в учебните планове на бакалавърските и магистърските програми по счетоводство във ВУЗ в България, както и в учебното съдържание по счетоводните дисциплини на базата на добри международни практики. Това ще бъде направено в контекста на националните ни специфики и традиции. Постигането на тази цел е свързана с изпълнението на следните задачи:

- Проучване на международни практики в областта на обучението по счетоводство, с оглед възможностите за адаптирането им към българската реалност;
- Извеждане на потенциални проблеми на основата на опита на страни с добре развито счетоводно образование.

Международни практики в областта на обучението по счетоводство

Множество проучвания са направени в САЩ, Великобритания, Австралия и Канада през последните три десетилетия върху състоянието, проблемите и възможностите за промени в обучението по счетоводство. Известно е, че в посочените страни счетоводната и одиторската професии са добре развити и има влиятелни професионални организации с дълга история, които са един от основните инициатори на тези промени.

В САЩ дебатите по тези въпроси са започнали още през 80-те години на миналия век. През 1986 г. е публикуван доклада на Американската счетоводна асоциация, известен като Доклад на Комисията Бедфорд (The Bedford Committee Report) [3]. В него се извежда проблема за отдалечеността на преподаваните счетоводни знания и умения от потребностите на практиката, който е актуален и към настоящия момент. Комисията препоръчва да се променят съществено почти всички аспекти на образователния процес – учебните планове, методите на преподаване, процедурите за акредитация и отношението на университетите към промените. В документа по-конкретно се предлага специализираните счетоводни курсове да бъдат изучавани в магистърските програми, а в бакалавърските да се акцентира върху хуманитарните и общоикономически дисциплини. Във връзка с подготовката на студентите за последващото обучение, което е неразделна част от счетоводната професия, се предлага използването на нови методи на преподаване, чрез които студентите да бъдат извадени от състоянието си на „пасивни“ слушатели. Друга насока за реформа е изместването на

фокуса при атестирането на академичния състав от научните изследвания към приносите в преподавателската дейност. Разработването и прилагането на по-гъвкави процедури при акредитацията на програмите спрямо професионалните стандарти е също сред посочените приоритети. Докладът на Комисията Бедфорд има историческо значение и е в основата на всички следващи разработки в САЩ.

Другото значимо изследване е направено от най-големите по това време осем международни одиторски компании, известно като Бала книга (*Perspectives on Education: Capabilities for Success in the Accounting Profession*) [4], като в него също се акцентира върху неадекватната подготовка на бъдещите счетоводни и одиторски кадри от университетите. Анализират се факторите, довели до промяна в ролята на счетоводителя, а именно нарастващата глобализация, високата конкуренция, усложняването на дейността на компаниите, развитието на информационните технологии и засилващото се регулиране на счетоводната практика. Като основен недостатък на учебните програми по счетоводство се посочва акцентиранието върху придобиването на технически знания и умения от обучаваните посредством класически, а не интерактивен тип обучение. От друга страна, динамиката на развитието на счетоводната практика създава трудности при съответното адаптиране на преподаваните дисциплини. Също така тя налага необходимостта от развиване и на други умения за успешна професионална реализация.

Конкретните насоки за промени се отнасят до структурата, формата и съдържанието на учебните програми. По-конкретно се мотивират „меките“ умения, които завършилите трябва да са придобили по време на следването си, за да могат да се справят с предизвикателствата на счетоводната кариера. С последната е свързана и осъзнатата потребност от непрекъснато последващо обучение. В този контекст като приоритет се оформя развиването на определени умения за самоподготовка, които да подпомогнат този процес.

Поставените проблеми трябва да се разглеждат, като се отчитат спецификите на професионалните счетоводни квалификации в САЩ, при придобиването на които значима роля играят университетите. Професионалните организации по принцип не предлагат подготвителни курсове при полагане на изпитите и разчитат на специализираното обучение във ВУЗ. Отношение към него имат и счетоводните и одиторските фирми, които като работодатели се сблъскват с недостига на квалифицирани кадри и виждат причините за това в неадекватното счетоводно образование. Посочените заинтересувани страни обединяват усилията си и през 1989 г. създават Комисия по промените в счетоводното образование (*Accounting Education Change Commission*) [1].

В основата на нейната философия стои разбирането, че програмите по счетоводство в университетите трябва да подготвят студентите да станат професионални счетоводители, а не да бъдат такива в началото на тяхната кариера, което според нас е показателно за ролята на последващото обучение. Комисията счита, че основните цели на промените в университетското обучение са: изместването на фокуса от запаметяване на регулациите към развиване на аналитично и концептуално мислене; създаване на умения за самообучение, което е ключово за успешна кариера; и умения за ориентация в разнообразните информационни източници при извеждането и решаването на конкретни проблеми. Последната цел може да бъде постигната само посредством обучение на място и работа в групи, при използването на съвременните технологии, като неразделна част от обучителния процес. Като основна пречка за постигането на тези цели Комисията по промените в счетоводното образование посочва липсата на мотивация на преподавателите.

Един от значимите ефекти от тази предприета съвместна инициатива е финансирането на няколко университета, изявили желание да извършат предложените промени в счетоводните си програми. Близко 2,3 милиона долара са разпределените средства, които са осигурени от осемте международни одиторски фирми [1]. Това е първият по рода си опит за моделиране от страна на доставчика на краен „продукт“ с определени характеристики по поръчка на клиента. Имаме предвид, че работодателите заявяват необходимите компетенции, които преподавателите трябва да развият у студентите по време на тяхното следване.

Доказателство за значимостта на повдигнатите проблеми и сериозността, с която се подхожда в САЩ към тях, са други две обсъждани изследвания. През 2000 г. Albrecht & Sack [2] в своята монография се фокусират върху съществуващата криза в счетоводното образование и предлагат конкретна стратегия от няколко основни стъпки, целта на която е да подпомогне университетите за нейното преодоляване и по-конкретно при разработването на бъдещите счетоводни програми (вж. табл. 1). Един от фокусите в нея е разбирането на етичните аспекти на счетоводната професия, като част от обучението. Считаме, че някои от предложените стратегически мерки могат да бъдат взаимствани като добри практики и за България.

Таблица 1. Стратегия за преодоляване на кризата в счетоводното образование

Стъпки	Описание
1. Оценка на средата, в която се предлага учебната програма.	Свързана е с изясняването на следните въпроси: 1. Кои са основните работодатели на студентите, какво изискват от тях и как оценяват техните умения; необходимо ли е да се търсят контакти с други работодатели за увеличаване на възможностите за реализация на завършващите? 2. Какви студенти кандидатстват понастоящем и какви са бъдещите очаквания; какво студентите очакват от университета и как може да бъде поддържана атрактивността на предлаганите програми; какви са възможностите за привличане на други студенти при неблагоприятни прогнози? 3. Какви са дадения момент силните и слабите страни на университета и в частност на факултета; достатъчен ли е наличният капацитет и ако не, какви са възможностите за разрастване; какви ще са силните и слабите страни в случай на демографски промени? 4. До каква степен програмите по счетоводство съответстват на предлаганите от учебното заведение научни специалности? 5. Какви са наличните ресурси и каква е зависимостта от промените в броя на студентите; какви са възможностите за осигуряване на други източници на ресурси?
2. Анализ на всяка предлагана програма по счетоводство (бакалавърска, магистърска и докторска).	Изисква отговори на следните въпроси: 1. Необходимо ли е да се предлага отделна бакалавърска програма по счетоводство? 2. Подходящо ли е да се комбинира счетоводната програма с други? 3. Има ли потребност от предлаганата магистърска програма по счетоводство?

	<p>4. Към кой факултет на университета и към коя катедра е най-подходящо организирането на програмите?</p> <p>5. Трябва ли да продължи предлагането на докторска програма по счетоводство и ако да, подходящо ли е структурирана тя?</p> <p>6. Необходимо ли е откриването на нови програми?</p> <p>За решаването на идентифицираните проблеми се предлагат няколко стратегии. Една възможност е учебният план да следва изискванията на професионалните организации. Друга алтернатива е предлаганата счетоводна програма да се комбинира с друга, като например информационни системи или финанси, което би я направило по-атрактивна на пазара за образователни услуги.</p>
<p>3. Анализ на учебния план и съдържанието на изучаваните учебни дисциплини.</p>	<p>Необходимо е да се търсят отговори на следните въпроси:</p> <p>1. Адекватно ли е преподаваното учебно съдържание, като тематика и сложност, на потребностите на бизнес практиката; трябва ли да бъдат направени съответни промени в него с оглед нарастващата глобализация, развитието на технологиите и динамичната конкурентна среда?</p> <p>2. Как се преподават най-важните концепции от учебния материал и използват ли се подходящи педагогически методи?</p> <p>3. Изолирани ли са счетоводните дисциплини от другите дисциплини, свързани с тях и как това може да бъде преодоляно?</p> <p>Например, в резултат на направения анализ, може да се окаже удачно включването на нови и актуални теми в учебните програми, като например използване на счетоводната информация при вземане на решения, за анализ на рисковете и контрол, роля на счетоводната професия, данъчно облагане и др.</p>
<p>4. Изследване на прилаганите педагогически методи при обучението във всеки един курс</p>	<p>Предполага фокусиране върху следните въпроси:</p> <p>1. Начинът, по който се обучават студентите, развива ли у тях аналитично мислене?</p> <p>2. До каква степен се разчита на присъствените занятия и запаметяването на учебния материал от студентите?</p> <p>3. Има ли достатъчно извънкласни дейности и подходящи ли са те?</p> <p>Анализът при тази стъпка от стратегическото планиране може да покаже, че е необходимо въвеждането на нови методи, като работа в групи с цел развиване на лидерски умения, ролеви игри, симулиращи преговори с контрагенти, задания, изискващи прилагане на ИТ при решаването им.</p>

Източник: по Albrecht & Sack, 2000.

Близко десетилетие след монографията на Albrecht & Sack, Комисията Патуйейс (The Pathways Commission) [17] публикува доклад, фокусиращ се върху факторите, които не позволяват успешни реформи в областта на счетоводното образование, сред които неподходящата схема на заплащане на академичния състав, резистентност към необходимото реструктуриране от страна на административния персонал. Незави-

симо от ширещия се скептицизъм, Комисията предлага конкретна стратегия за успешното реализиране на желаните промени.

Във *Великобритания* също са правени сходни изследвания и са полагани целенасочени усилия за подобряване на счетоводното образование. Значима роля в този процес играе Институтът на сертифицираните счетоводители на Англия и Уелс (Institute of Chartered Accountants in England and Wales – ICAEW) [9]. През 1998 г. той публикува резултатите от изследване на състоянието на обучението по счетоводство, заедно с препоръки за подобрения в няколко насоки – промяна в учебното съдържание на специализираните дисциплини, промяна в модела на преподаване, с цел възприемане на учебния материал с повече разбиране, както и осмисляне от страна на студентите, че тяхното университетско образование е част от един дългосрочен процес.

Според Hassall et. al. [8] работодателите във *Великобритания* считат че, притежаващите квалификацията на Института на сертифицираните управленски счетоводители (Chartered Institute of Management Accountant – CIMA) не притежават знанията и уменията, необходими в счетоводната практика, в резултат на което CIMA променя учебното съдържание и начина на изпитване. Институтът на сертифицираните счетоводители на *Ирландия* също прави сходни реформи, като измества фокуса от изискваните към дадения момент чисто техническите познания на своите членове към по-широки бизнес-ориентирани лични и професионални компетенции [6].

Канада е друга страна, в която проблемът за несъответствието между счетоводното образование и счетоводната практика е обект на отдавнашна дискусия. За разлика от представените по-горе държави, промените в обучението в университетите се инициира от академичните среди. В резултат на предприето изследване, вниманието се насочва към профила на студентите, преподавателите по счетоводните дисциплини, съдържанието и начина на представяне на курсовете, както и институционалния натиск. В резултат на тази инициатива Канадският институт на сертифицираните счетоводители (Canadian Institute of Chartered Accountants – CICA) прави фундаментални промени в изискванията за придобиване на квалификацията от бъдещите си членове [18].

От *Австралия* също могат да бъдат взимани добри практики в областта на счетоводното образование, което аналогично на другите разглеждани страни, е обект на изследване и дебати в професионалните среди. Първият документ, заслужаващ внимание, е Докладът на Матюс (The Mathews Report) от 1990 г. [14], в който основен акцент е поставен върху начина на държавно финансиране на счетоводните и бизнес програми, големите групи от обучавани, отклоняване на ресурсите от счетоводните и бизнес дисциплини към други курсове и като цяло пренебрегване на счетоводните специалности. В по-късно изследване на Hancock et. al. [7], дискусията се пренасочва към учебните планове, недостатъчно развитите езикови и комуникационни умения на преобладаващия брой чуждестранни студенти, недостига на достатъчно квалифициран преподавателски състав с подходяща възрастова структура и различните възможни професионални направления в счетоводната професия. Най-често обсъжданите „меки“ умения от гледна точка потребността им за студентите като бъдещи счетоводни кадри са:

- комуникационни и презентационни умения;
- умения за работа в екип и междуличностно общуване;
- инициативност и предприемчивост;
- аналитично мислене при решаване на проблемите;
- технически умения;
- организираност и умения за планиране на ангажиментите.

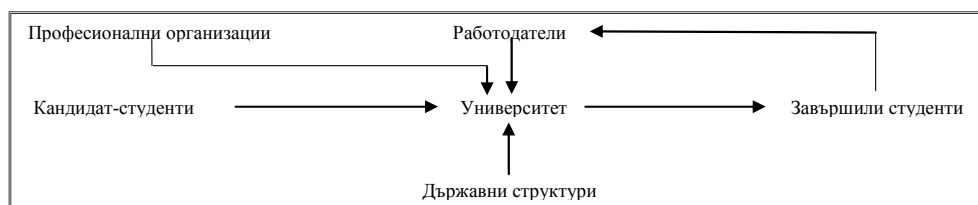
Работодателите в Австралия посочват като основен проблем невъзможността на постъпващите от университетите кадри да комуникират както с контрагентите, така и помежду си в рамките на компанията.

Година по-късно, Carpelletto [5] отправя критики към недостатъчния напредък в решаването на повдигнатите в Доклада на Матюс проблеми. Според автора, за последните 20 години все още не е постигната яснота по отношение на знанията и уменията, които един започващ кариерата си счетоводител трябва да притежава и къде те трябва да бъдат придобити – в университета, чрез стажове, посредством последващо обучение или на самото работно място.

Направеният преглед ни дава основание да оценим тези разработки като значими за развитието на счетоводното образование в разгледаните държави. Анализира се състоянието и се дават конкретни насоки за преодоляване на съществуващите проблеми. Обзорът показва също че, в САЩ и Австралия това е непрекъснат процес, в който участие вземат различни страни – академичните среди, професионалните организации и работодателите.

В *България*, от друга страна, липсват подобни мащабни изследвания, така необходими на фона на концептуалните промени в счетоводното образование, съпътстващи прехода към пазарна икономика след 1989 г. Това възпрепятства получаването на ясна представа за проблемите и необходимите реформи. Независимо от това, ние считаме, че повечето ВУЗ у нас се сблъскват със следните основни предизвикателства:

- драстично намаляване на броя и мотивацията на кандидатстващите в счетоводните специалности, което отчасти се дължи и на увеличаващата се неатрактивност на счетоводната и одиторската професии;
- липса на достатъчна мотивация у преподавателите;
- непрекъснато отправяни критики за неадекватността на счетоводното образование спрямо практиката и несподеляне на отговорността между заинтересуваните страни;
- недостатъчно ефективно взаимодействие между основните участници в процеса на обучението по счетоводство, разглеждан в по-широк контекст (вж. фиг. 1).

Фигура 1. Заинтересувани страни от счетоводното образование в България

Някои от илюстрираните на фигура 1 връзки е необходимо да бъдат преосмислени и развити като партньорство. Работодателите, освен като критици на настоящия модел на образованието по счетоводство в страната ни, според нас могат да играят по-градивна роля като бъдат по-активни при консултирането на учебните програми и учебното съдържание, осигуряването на специализирана литература, стажове и стипендии. Те могат да подпомагат и преподавателите за повишаване на тяхната квалификация с оглед на непрекъснато променящата се счетоводна практика и приложими-

те регламентации. Професионалните организации са относително нова заинтересувана страна. През последните години се наблюдава засилен интерес от тяхна страна към университетите у нас, изразяващ се в предоставяне на възможности за адаптиране на учебните планове към техните квалификационни критерии и акредитиране на курсове. Държавните органи е необходимо да са инициатори при разработването на конкретна стратегия за развитие на образованието в областта на счетоводството и да направляват реформите. В ролята им на работодатели те имат интерес да бъдат осигурени специалисти за публичния сектор, носещ своите специфики и проблеми. В контекста на задълбочаващата се демографска криза в България и възможностите за обучение в чужбина, повече внимание трябва да бъде обърнато на студентите. ВУЗ трябва да предприемат определени инициативи за по-добрата им мотивация и своевременна професионална ориентация. Засилването на връзките с фирмите-работодатели е предпоставка за успешна реализация на завършилите.

Посочените проблеми не изчерпват въпросите, нуждаещи се от преосмисляне, но те ни провокират да търсим решения с дългосрочен ефект. Международният опит е добър източник за конкретни мерки, които могат да бъдат предприети от различните заинтересувани страни. Въз основа на него могат да бъдат изведени и поуки за успешното и неуспешното прилагане на различни инициативи. Направеният обзор ни дава основание да насочим вниманието към добри практики, които считаме, че могат да бъдат приложени и в България при отчитане на националните ни специфики.

Добри практики за реформи на счетоводното образование в България и потенциални проблеми

Една такава добра практика е *подходът на професионалните компетенции*, при който водещи са знанията и уменията на завършващите студенти. Тези компетенции включват както специализирани счетоводни знания и умения, така и други „меки“ умения – презентационни и комуникационни, за работа в екип, аналитично мислене, креативност, професионална любознателност и пр., като между двата вида компетенции трябва да се търси баланс. Те мотивират необходимостта от интегрирана учебна програма и определят съдържанието на отделните курсове. Разглежданият подход би допринесъл, от една страна, за по-добре подготвени специалисти за счетоводната практика, а от друга би създал предпоставки за успешно кариерно развитие чрез непрекъснато последващо обучение, важна характеристика на съвременната счетоводна професия. Един потенциален проблем е свързан с възможността посочените умения да бъдат преподавани, както и квалификацията на преподавателите по счетоводните дисциплини, които не са обучавани в тази насока. Друг важен проблем е риска от прекаленото фокусиране върху „меките“ умения за сметка на специализираните, което е свързано с допълнителни разходи от страна на ВУЗ, без гарантирани съответни ползи. Самата счетоводна професия изисква определени счетоводни знания и технически умения у начинаещите кадри и не трябва да се допуска такова изместване и дисбаланс. Според нас липсата на необходимите „меки“ умения е характерна за всички завършващи студенти и в голяма степен се дължи на тяхната възраст, недостатъчна зрялост и липса на житейски опит.

Етиката е друг важен аспект на счетоводното образование и интегрирането ѝ в учебните програми е предпоставка за положителна промяна в бизнес климата. Финансовите скандали показват, че при сблъсък на интереси етичните норми се пренебрегват от счетоводители и одитори. Според Owen [15] счетоводното образование също има вина за етичните провали и трябва да поеме отговорност посредством включване на специализирани курсове в бакалавърските и/или магистърските програми по

счетоводство. В контекста на дилемата „правни норми – етика“, Langenderfer & Rockness [13] считат, че счетоводните регламентации не винаги предписват етично поведение или отразяват етичните норми на обществото и в този смисъл в университетите трябва да се дискутират етичните въпроси и какво е приемливото етично поведение съобразно закона. Тази идея има и своите опоненти, според които етичния „компас“ на човека се формира и развива основно в детска възраст, в условията на семейна среда, като възможностите за въздействие на един по-късен етап са силно ограничени. Също така сблъсъкът между интересите на компаниите и потребителите на финансови отчети провокира неетичното поведение от представителите на счетоводната и одиторската професии. Тук отново на преден план излиза проблема за недостатъчната компетентност на счетоводния академичен състав за преподаване на професионална етика. Поддръжниците сред преподавателите по счетоводство на дилемата „философия – практика“, смятат че етиката трябва да се преподава от колегите им от философските факултети и департаменти. Ние считаме, че независимо от посочените рискове, включването на професионалната етика в учебното съдържание ще подпомогне студентите в тяхната бъдеща кариера.

Счетоводното образование в България често е критикувано и за липсата на практическа насоченост. Един от начините за преодоляване на проблема са *стажовите в счетоводни и одиторски предприятия и специализирани отдели*, като задължителна част от обучението по счетоводство, още повече, че през последните години това се превръща в средство за наемане на млади кадри. Като положителен ефект за последните може да посочим възможността им да се докоснат до професията в реална работна среда. Тази мярка предполага ефективно сътрудничество с работодателите и контрол от страна на учебните заведения. Добра съвременна практика е дуалното обучение, което набира привърженици и в България.

Традиционно в нашата страна, като отделни дисциплини се изучават специализирани счетоводни програмни продукти. Според нас това е недостатъчно, отчитайки развитието на ИТ и тяхното навлизане в счетоводната и одиторската професии. Трябва да се търсят начини студентите да придобиват необходимите ИТ знания и умения чрез *интегриране на ИТ в основните счетоводни дисциплини и/или обособяването на отделни курсове*, които стават толкова значими, колкото курсовете по данъци и одит. Още повече, темите, свързани с ИТ могат да бъдат преподавани от академичен състав с опит в областта и то в учебна среда, за разлика от „меките“ умения и професионалната етика. Доказателство за значимостта на ИТ знанията и уменията за счетоводната професия са публикуваните от Международната федерация на счетоводителите през 2010 г. Международен образователен стандарт 2 Първоначално професионално развитие – технически компетенции (IES 2 Initial Professional Development-Technical Competence) [10] и Бюлетин по международна образователна практика 2 (IEPS 2 Information Technology for Professional Accountants) [11]. В тях се потвърждава необходимостта от придобиването на ИТ компетенции в рамките на счетоводните програми и по-конкретно възможности за оценяване на рисковете и контрола, свързани с ИТ, ролята на ИТ в бизнес информационните системи, както и възможности за прилагане на различни ИТ инструменти. Наличната в университетите в България материална база често се явява пречка за използване на съвременни ИТ технологии в обучението по счетоводство. Това е и основната причина за различното ниво на придобиваните ИТ знания и умения в учебните заведения у нас. Друго предизвикателство са големия брой софтуерни продукти на пазара ни, от една страна, а от друга липсата на надеждна информация за най-приложимите в практиката. С този проблем се сблъскват и други страни, като едно възможно решение е промяна в подхода – от

изучаване на конкретни програми към разбиране на връзките между информационните системи и счетоводния софтуер, между триото „човек – процес – технология“, между информацията, ИТ, информационните системи и управлението, както и рисковете, асоциирани с тях.

Както отбелязахме, практиката на много държави показва, че *сътрудничеството между учебни заведения и национални и международни професионални организации* може да бъде много успешно. Една от неговите насоки е консултиране актуализирането на учебното съдържание и акредитиране на курсове, които отговарят на определени стандарти. България се намира в етап на установяване и затвърждаване на това сътрудничество, като ние считаме, че ИДЕС трябва да има по-активна роля в този процес, заедно с международните професионални организации. Според нас, друга възможност за колабориране е по линията на последващото обучение, което започва да се възприема като част от счетоводното образование. Към момента то често не е с нужното качество и не винаги е адаптирано към потребностите на професията. Добра практика са и предлагането на съвместни програми, гарантиращи на завършващите не само качествено обучение, но и по-добра разпознаваемост от работодателите. Подпомагане повишаването на квалификацията на университетските кадри е друг аспект на съвместна дейност, особено необходимо в контекста на ускоряващите се процеси по акредитиране на академични програми в българските ВУЗ.

Друга добра практика е *използването на интердисциплинарния подход*, възприета като конкретна стратегия в монографията на Albrecht & Sack [2]. Примери за успешното ѝ реализиране са бакалавърските програми по счетоводство и финанси, предлагани от Университета Уоруик (University of Warwick), Университета в Кардиф (Cardiff University), Университета в Манчестър (University of Manchester) и Лондонския университет по икономика (London School of Economics), разработени съвместно с ICAEW и ACCA. Специфично за посочените университети е, че студентите имат възможност в продължение на една година да натрупат опит в счетоводни фирми или други компании, практика известна като дуално обучение. Този подход се реализира успешно и в Австралия [12]. Необходимо е да подчертаем, че предпоставка за ефективното му прилагане е доброто сътрудничество между работодатели, професионални организации и университети. Интердисциплинарния подход се изразява също и във включване в учебната програма на специални дисциплини или теми, покриващи актуални въпроси, като например устойчиво развитие, креативно счетоводство, интегрирано отчитане и др.

Заклучение

Липсата на целенасочени изследвания върху състоянието и проблемите на висшето образование по счетоводство в България ограничава ефективността на предприеманите мерки. Специфично за последните е, че те не са подчинени на една обща национална реформа, а са резултат от усилията на ВУЗ да се справят с настоящите предизвикателства. Добрите международни практики могат да бъдат успешно използвани и у нас, като се отчитат рисковете и особеностите на средата. Акцентът в бъдеще трябва да бъде поставен върху различните възможни форми на сътрудничество с националните и международните професионални организации, както и върху практическия опит на завършващите, осигуряван в реална работна среда. Като основна роля на държавата се очертава формулирането на конкретни мерки за реформи в счетоводното образование, което изисква предварителна оценка на неговото състояние.

Литература

1. Accounting Education Change Commission: цитирано по Stanley W. Davis, W.Richard Sherman. The Accounting Education Change Commission: A Critical Perspective. *Critical Perspectives on Accounting*, 7 (1). 159-189, 1996.
2. Albrecht, W., R. Sack. Accounting Education: Charting the Course through a Perilous Future. *Accounting Education Series*, Volume No. 16, 2000 (<http://www2.aaahq.org/pubs/AESv16/toc.htm>).
3. American Accounting Association Committee on the Future Structure, Content and Scope of Accounting Education (The Bedford Committee). *Future accounting education: preparing for the expanding profession*, 1986: цитирано по Sundem, G. The Accounting Education Change Commission: Its History and Impact. American Accounting Association, 1999 (<http://www2.aaahq.org/AECC/history/index.htm>).
4. Arthur Andersen & Co., Arthur Young, Coopers & Lybrand, Deloitte Haskins & Sells, Ernst and Whinney, Peat Marwick Main & Co., PriceWaterhouse & Touche Ross. *Perspectives on Education: Capabilities for Success in the Accounting Profession*, (the Big Eight White Paper). New York: authors, 1989: цитирано по O'Connell, B. G. Carnegie. A. Carter. P. de Lange. Ph. Hancock. Ch.Helliar, K.Watty. *Shaping the future of accounting in business education in Australia*, 2015 (<https://www.cpaaustralia.com.au/~media/corporate/allfiles/document/professional-resources/education/shaping-the-future-final-report.pdf?la=en>).
5. Cappelletto, G. *Challenges Facing Accounting Education in Australia*, Melbourne: AFAANZ, 2010 (http://www.afaanz.org/images/stories/pdfs/general_pdf/challeges%20facing%20accounting%20education%20report%20-%202010.pdf).
6. Chartered Accountants Ireland. *Addendum to Competency Statements*, 2012/2013.
7. Hancock, P., Howieson, B., Kavanagh, M., Kent, J., Tempone, I., & Segal, N. *Accounting for the Future: More Than Numbers*, Sydney: Australian Learning and Teaching Council, 2009 ([tps://eprints.usq.edu.au/6333/5/Hancock_Howieson_Kavanagh_etal_v1_2009_PV.pdf](https://eprints.usq.edu.au/6333/5/Hancock_Howieson_Kavanagh_etal_v1_2009_PV.pdf)).
8. Hassall, T., Joyce, J., Arquero Montano, J.L., & Donoso Anes, J.A. *Priorities for the development of vocational skills in management accountants: a European perspective*. *Accounting Forum*, 29 (4), 379-394, 2005.
9. Institute of Chartered Accountants in England and Wales (ICAEW). *Creating the Added-Business Advisor*, Milton Keynes: ICAEW, 1998: цитирано по Humphrey, Ch. et al. (*Business Risk Auditing and the Auditing Profession: Status, Identity and Fragmentation*. University of Manchester <http://www.lse.ac.uk/accounting/CARR/events/previousconferencesworkshops/auditinpresentations/humphrey.pdf>).
10. International Federation of Accountants. *IES 2, Initial Professional Development-Technical Competence* (<https://www.ifac.org/publications-resources/ies-2-initial-professional-development-technical-competence-revised>).
11. International Federation of Accountants. *IEPS 2 - Information Technology for Professional Accountants* (<https://www.ifac.org/system/files/publications/files/ieps-2-information-techno-1.pdf>).
12. Jackling, B., deLange, P & Natoli, R. *Transitioning to IFRS in Australia classrooms: impact on teaching approaches*. *Issues in Accounting Education*, 28 (2). 263-275, 2013.

13. Langenderfer, H.Q. & Rockness, J.W. Integrating ethics into the accounting curriculum: issues, problems, and solutions, *Issues in Accounting Education*. 4 (1). 58-69, 1989: цитирано по: Shawver, T. An Exploratory study Assessing the Effectiveness of a Professional Responsibility Course. *Global Perspectives on Accounting Education Volume 3*. 49-66. 2006.
14. Mathews, R., Jackson, M., & Brown, P. Accounting in Higher Education: Report of the Review of the Accounting Discipline in Higher Education, Canberra: ACT Australian Government 1990: цитирано по O'Connell, B. G. Carnegie. A. Carter. P. de Lange. Ph. Hancock. Ch.Helliar, K.Watty. Shaping the future of accounting in business education in Australia, 2015 (https://www.cpaaustralia.com.au/~/_/media/corporate/allfiles/document/professional-resources/education/shaping-the-future-final-report.pdf?la=en).
15. Owen, D. CSR after Enron: a role for the academic accounting profession?. *European Accounting Review*. 14 (2). 395-404, 2005.
16. Stoner, G. & Sangster, A. teaching IFRS in the UK: contrasting experience from both sides of the university divide. *Issues in Accounting Education*. 28 (2). 291-307, 2013.
17. The Pathways Commission. Charting a National Strategy for the Next Generation of Accountants, Sarasota, FL: AAA and New York: AICPA, 2012 (<https://www.vscpa.com/Content/61273.aspx>).
18. Wiecek, I.M. & Deal, G. (eds). Leveraging Change: The New Pillars of Accounting Education, Toronto: Canadian Institute of Chartered Accountants, 2011 (<http://professionaljudgmentmatters.blogspot.bg/2012/04/leveraging-change-new-pillars-of.html>).